

VOEDING IN HET RUIMTELIJK BELEID

SAMENVATTING

OBESOGENE LEEFOMGEVING

Doordat we leven in een omgeving waar bijna altijd en overal smaakvol en goedkoop voedsel aanwezig is, worden we zo ongeveer op ieder moment van de dag verleid tot het consumeren van (vaak calorierijk) eten en drinken: thuis, onderweg, op school en op het werk, in de winkelstraat, bij het tankstation en bij de kassa van de supermarkt. Het is daardoor veel makkelijker om ongezonde dan gezonde keuzes te maken. Onze voedselomgeving wordt daarom ook wel ‘obesogeen’ genoemd, omdat ze dikmakend is.

LOKALE BESTUREN

Een aanzienlijk deel van onze tijd brengen wij door in de publieke ruimte en hier kunnen lokale besturen het verschil maken. Lokale besturen kunnen immers helpen om de hoeveelheid obesogene prikkels in de publieke ruimte in te perken of te stabiliseren en om de keuze voor gezonde voeding te vergemakkelijken voor de burger. Voeding brengt mensen bijeen, voeding is een dankbaar thema op gemeentelijk vlak, laten we deze eigenschappen samen positief aanwenden om de gezondheid van de Vlaamse burger te verbeteren.

Hieronder volgt een overzicht van de belangrijkste strategieën en aandachtspunten om dit te bewerkstelligen. (Meer voorbeelden vind je nog in de volgende hoofdstukken van deze tekst: bij ‘Concrete tips’ en ‘Goede praktijken’.)

KERNSTRATEGIEËN ‘MAAK DE GEZONDE KEUZE DE GEMAKKELIJKE KEUZE’

Als lokaal bestuur zijn er zoveel manieren om de **toegang tot gezonde voeding te bevorderen**: je kan je subsidiebeleid aanwenden om initiatieven zoals volkstuinen te bevorderen, evenals marktkramen met een gezond aanbod, je kan investeren in drinkwaterfonteinnetjes, je kan je oor te luisteren leggen bij inwoners van kwetsbare buurten en de drempels in hun toegang tot gezonde voeding in kaart brengen, je kan zelf het goede voorbeeld geven en het aankoopbeleid van de gemeente en haar diensten gezonder maken, koppel je sociaal beleid aan je voedingsbeleid en combineer bijv. socioprofessionele integratie met een lokaal en gezond voedingsaanbod, werk als lokaal bestuur ook aan een verhoogde ‘walkability’ van buurten, in het bijzonder kwetsbare buurten, en zet zo ook in op een verbeterde toegang tot gezonde en verse voeding.

Alhoewel de juridische manoeuvreerruimte beperkt is, is het toch de moeite waard om ook te onderzoeken hoe je als lokaal bestuur de **toegang tot ongezonde voeding kan inperken of minstens stabiliseren**. Er bestaan goede voorbeelden uit het buitenland, zoals in Amsterdam waar het stadsbestuur strijdt tegen de toeristische monocultuur van ijs- en kaaswinkels en wafelbakkers, door zelf panden op te kopen in de meest getroffen buurten en zo de vestiging van nieuwe ongezonde winkels en kramen te verhinderen. Ook binnenlandse voorbeelden vanuit andere

thema's, zoals het Arnoldusconvenant waarin o.a. de verkoop van alcoholhoudende dranken via automaten ingeperkt wordt naar jongeren toe, kunnen inspiratie voor het thema voeding brengen.

AANDACHTSPUNTEN

Health in all policies, intersectoraal werken, thema-overstijgend ... welke term je er ook voor gebruikt, in de gezondheidsbevordering wordt deze aanpak sterk aanbevolen. Voor het thema voeding kunnen we deze thema-overstijgende aanpak goed illustreren aan de hand van de volkstuin: Volkstuinen en andere vormen van 'community gardening' bevorderen sociale interacties, waaronder ook interculturele en intergenerationele interacties. Ze verhogen de toegang tot gezonde en verse voeding, ze stimuleren mensen om meer te bewegen en bevorderen gezonder ouder worden. Als er dan ook nog nagedacht wordt over de bereikbaarheid (bijv. via veiligere fietspaden) en 'walkability' van de buurten omheen deze volkstuinen, over samenwerkingen met sociale voedselinitiatieven uit de buurt, over eventuele toegang vanuit woonzorgcentra of ziekenhuizen, dan ben je als lokaal bestuur heel thema-overstijgend bezig en heb je al met veel verschillende beleidsdomeinen moeten samenzitten om tot een verbeterde toegang tot gezonde groenten en fruit (uit de volkstuin) te komen. En hoe meer ervaring je als lokaal bestuur opdoet in gezondheidsbevordering in de publieke ruimte, hoe beter je zal beseffen dat deze intersectorale, beleidsdomein- en thema-overstijgende aanpak de enige weg is.

Zoals bij alle thema's en beleidsdomeinen waarrond een lokaal bestuur werkt, is bij de toegang tot gezonde voeding ook een **verhoogde aandacht voor kwetsbare groepen** noodzakelijk. Kwetsbaarheid op vlak van voeding is hier heel divers: **kinderen en jongeren** die gevoeliger zijn voor reclameboodschappen voor ongezonde voeding in de publieke ruimte, **ouderen** en economisch zwakkeren die een krimpende voedselbereikbaarheid ervaren in suburbane wijken, in wijken en buurten met een lage gemiddelde **sociaal-economische positie** komt overgewicht veel vaker voor dan in wijken met meer begoede bewoners, burgers die in een minder '**walkable**' buurt **wonen** hebben meer kans op overgewicht en zwaarlijvigheid dan mensen die in een 'walkable' buurt wonen, burgers in een buurt die minder 'walkable' is, hebben ook een verminderde toegang tot verse, gezonde voeding. Zoals je kan lezen is de interactie tussen het thema voeding en het thema beweging, of meer specifiek 'walkability' van buurten, zeer belangrijk en eens te meer bij kwetsbare burgers.

Lokale besturen staan niet alleen, burgers willen geen 6 jaar meer wachten om hun stem te laten horen en zijn meer en meer bereid om mee na te denken over thema's die hen sterk aanbelangen en dit op een frequente en continue manier. Benut **burgerparticipatie** en publiek-civiele samenwerkingen als een belangrijke informatiebron en als een manier om snel verandering mogelijk te maken. Voeding is zo'n thema dat iedereen aanbelangt, voeding brengt mensen samen en dit kan heel motiverend werken in de context van burgerparticipatie en zelfs gezondheidsbevordering in het algemeen.

INHOUD

Concrete tips: Hoe kan je als lokaal bestuur de toegang tot een gezond voedingsaanbod in kaart brengen en optimaliseren? 5

Tools 6

Locatus-databank: Vlaanderen 6

PHE fastfood outlets: UK 7

Farming Concrete Data Collection Toolkit: USA 8

Goede praktijken 8

In kaart brengen 8

Sensibilisatie 10

Inrichting 11

Health in All Policies 12

Planning 17

Participatie 19

CONCRETE TIPS: HOE KAN JE ALS LOKAAL BESTUUR DE TOEGANG TOT EEN GEZOND VOEDINGSAANBOD IN KAART BRENGEN EN OPTIMALISEREN?

Voel je bij het lezen van deze titel irritatie opkomen in de trant van: 'Neem mijn hotdog op de jaarlijkse kermis niet af!?', 'Als ik zin heb in een snoepreep op weg naar huis na een stresserende werkdag, dan is dat mijn eigen keuze!'

We begrijpen dat acties rond een gezond voedingsaanbod in de publieke ruimte betuttelend kunnen overkomen, zowel bij gemeentepersoneel als bij de burger zelf. Maar wij vragen jullie om eens met een andere blik naar dit thema te kijken: hoe (keuze)vrij ben je als er op jouw kermis of markt énkél eetkraampjes zijn met ongezonde voeding? Hoe komen mensen die voor gezonde voeding willen kiezen, voor zichzelf en/of voor hun kinderen, daar dan aan hun trekken? Hoe vrij ben je om voor ongezond of gezond leven te kiezen wanneer de omgeving waarin je leeft, woont en werkt je continu aanspoort om ongezond te eten en te drinken, via reclameborden, via een ongezond aanbod, enzovoort? Hoe vrij zijn kinderen die aan de schoolpoort verleid worden door een ijs- of wafelkarretje? En de puber die naar huis fietsend langs 1 frituur, 2 krantenwinkels met snoep en frisdrank en 1 pitta-zaak passeert?

Als lokaal bestuur kan je sturend en motiverend optreden om het aanbod van gezonde voeding in jouw gemeente of stad te vergroten. En eventueel kan je zelfs het aanbod van ongezonde voeding verkleinen of minstens stabiliseren. Hieronder volgen enkele vragen en ideeën die je op het juiste pad kunnen zetten:

- Voedingsbeleid op markten, kermissen, enzovoort herbekijken.¹
- Lokaal subsidiebeleid en bestaande regelgeving positief aanwenden in teken van gezonde voeding.²
- Bereikbaarheid (actieve beweging) van gezonde voedingswinkels verbeteren.
- Een beter uitgewerkt detailhandelsbeleid.³

¹ Heb jij de mogelijkheden onderzocht om via je marktbeleid het aanbod van gezonde voeding op de markt(en) in jouw gemeente te vergroten? Of je beleid op vlak van kermisactiviteiten?

² Heb jij de mogelijkheden onderzocht om via je lokaal subsidiebeleid het aanbod van gezonde voeding in jouw gemeente te vergroten? Bijvoorbeeld via subsidies aan start-ups in gezonde voeding. Andere mogelijke pistes zijn een koppeling van je subsidiebeleid aan je integraal handelsvestigingsbeleid, aan je kernversterkingsbeleid, aan je marktbeleid, Bekijk zeker ook eens hoe je GRUP's en stedenbouwkundige verordeningen eventueel positief kan aanwenden om de toegang tot gezonde voeding te vergroten. Alhoewel de juridische manoeuvreerruimte misschien beperkt is, is het zeker de moeite waard om deze mogelijkheden te onderzoeken. Leg eventueel ook je oor te luisteren bij andere gemeenten en steden om te leren uit hun ervaringen.

³ Als lokaal bestuur kan je bestaande buurten met een slechte bereikbaarheid van voedselwinkels interessanter maken voor ondernemers. Ook kan je innovatieve detailhandelsconcepten ondersteunen en promoten (Cant en Verhetsel; 2015).

- Gemeenschapstuinieren/stads(gerichte)landbouw actief ondersteunen en het huidige voedingsbeleid in beeld brengen⁴.
- Meerdere organisaties (zoals scholen, verzorgingstehuizen, ziekenhuizen, enzovoort) betrekken bij het uitwerken van een voedingsbeleid.⁵
- Ook kwetsbare doelgroepen laten meedenken en -werken in het voedingsbeleid.⁶

TOOLS

LOCATUS-DATABANK: VLAANDEREN

De 5 Vlaamse provincies betalen voor hun gemeentebesturen de toegang tot Locatus online. De Locatusdatabank is een databank met alle consumentgerichte winkelpanden en horeca- en cultuurvoorzieningen in Vlaanderen. Locatus online laat toe analyses te maken over diversiteit van het aanbod, leegstand, aantal handelspanden, situering van de handelspanden, e.d.

⁴ Vanuit het detailhandelsbeleid kan het lokaal bestuur proberen om bestaande buurten met lage bereikbaarheidsniveaus interessanter te maken voor investeringen in detailhandelswinkels. Men kan bijvoorbeeld kleine voedingswinkels in deze wijken ondersteunen. De Bolkesteinrichtlijn lijkt dit ook toe te laten indien dit op basis van sociale redenen wordt beargumenteerd. Anderzijds kan men het bekomen van vergunningen voor supermarkten in deze buurten vergemakkelijken (Cant en Verhetsel; 2015). Voeding, beweging, sociale cohesie ... deze thema's kunnen figuurlijk openbloeien in de volkstuin(en), plukgaarde(n), CSA (community supported agriculture)-boerderijen ... in jouw gemeente. Ken je de verschillende initiatieven rond gemeenschapstuinieren/stadslandbouw in jouw gemeente? Kan je misschien extra verbindingen faciliteren met scholen in de buurt, rust- en verzorgingstehuizen, ziekenhuizen, lokale dienstencentra, verenigingen waar armen het woord nemen, organisaties voor (en door) personen met een migratieachtergrond, ...?

⁵ Ken jij de specifieke drempels en behoeften van kwetsbare doelgroepen in jouw gemeente als het om de toegankelijkheid van gezonde voeding gaat? Is er een voldoende groot bereikbaar aanbod voor mensen met een beperkte mobiliteit (ouderen, mensen in armoede, ...)? Indien je hier geen zicht op hebt, ga je oor eventueel te luisteren leggen bij verenigingen die met deze mensen werken, zodat je op wijkniveau zicht kan krijgen op eventuele pijnpunten voor deze kwetsbare doelgroepen.

⁶ Heb jij zicht op het aanbod van ongezonde voeding in jouw gemeente? Hoeveel frietkoten, pizza-restaurants, kebab- en pittazaken, hamburgerrestaurants, snoepwinkels, ijs- en wafelkramen, drank- en snackautomaten zijn er en waar zijn ze gelokaliseerd? Zijn er meer te vinden in de buurt van scholen? Onderzoek eventueel de mogelijkheden om de komst van nieuwe fastfoodzaken te verhinderen, zeker in de buurt van plaatsen waar kinderen en jongeren tijd doorbrengen of waar veel kinderen en jongeren passeren. Of onderzoek samen met deze fastfoodzaken de mogelijkheden om hun aanbod uit te breiden met gezonde opties (ook (kraantjes)water aanbieden, portiegrootte sla/groenten verhogen ten nadele portiegrootte frietjes, ...).

Locatus online is met andere woorden een waardevol instrument voor de Vlaamse gemeentebesturen om hun detailhandelsbeleid vorm te geven. Een degelijke aanbodanalyse is immers een belangrijke stap in de uittekening van een goed beleid.

<https://locatus.com/data/>

<http://www.detailhandelvlaanderen.be/toegang-tot-locatus>

PHE FASTFOOD OUTLETS: UK

In kaart brengen van het voedselaanbod in kwetsbare wijken, zie voorbeeld van Public Health England: <https://www.gov.uk/government/publications/fast-food-outlets-density-by-local-authority-in-england> → indien een lokaal bestuur over deze gegevens beschikt, dan kunnen ook gerichte acties ontwikkeld worden. Breng je (ongezond) voedselaanbod in kaart, met specifieke aandacht voor het aanbod in kwetsbare wijken en in de buurt van scholen en onderzoek mogelijkheden om het ongezonde aanbod te beperken: geen nieuwe junkfoodzaken, aanbod in junkfoodzaken diversifiëren met gezonde voeding en water, de vestiging van gezonde voedingszaken ondersteunen.

De 'Health and Well-Being Planning Practice Guidance' bevat praktisch advies om lokale besturen te stimuleren om bij planningsbeslissingen junkfood zaken te beperken en dan vooral in:

- buurten waar veel kinderen en jongeren komen, zoals scholen, gemeenschapshuizen en speeltuinen/-pleinen
- buurten waar meer mensen met obesitas wonen, kansarme mensen en meer mensen met een slechtere gezondheidstoestand
- buurten met een hoge concentratie aan junkfood zaken

Doe eens een consultatie bij de inwoners van jouw gemeente naar hun ervaringen met ongezonde voeding in de publieke ruimte: ervaren zij problemen met ongezonde voeding in de buurt van scholen? Op andere plaatsen in de gemeente waar veel kinderen of jongeren komen?

Via onderstaande links heb je toegang tot een toolkit die lokale besturen helpt om rond een gezonder aanbod in de publieke ruimte te werken:

- https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/604912/Encouraging_healthier_out_of_home_food_provision_toolkit_for_local_councils.pdf
- https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/604909/Encouraging_healthier_out_of_home_food_provision_toolkit_annexes.pdf
- https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/604934/Healthier_catering_guidance_for_different_types_of_businesses.pdf

Verschillende goede voorbeelden van lokale besturen die in Groot-Brittannië aan de slag zijn gegaan met deze toolkit vind je hier: <https://local.gov.uk/healthy-weight-healthy-futures-local-government-action-tackle-childhood-obesity-o>.

FARMING CONCRETE DATA COLLECTION TOOLKIT: USA

'Verkopen' van vernieuwende acties binnen je voedingsbeleid – de 'Farming Concrete Data Collection Toolkit' (<https://farmingconcrete.org/toolkit/>) – 'de politieke waarde van tomaten meten' (<https://nextcity.org/daily/entry/community-garden-database-urban-farming-toolkit>) - reikt tools aan om de impact en resultaten/opbrengst van volkstuinen en stadslandbouw te meten:

- Yum and Yuck – wijzigingen in attitude (kinderen verse groenten en fruit doen proeven – link met bijv. de Proefkampioen)
- Good Moods in the Garden – link met mentale gezondheid
- Healthy Eating – delen van recepten op basis van ingrediënten die in de moestuin werden gekweekt
- Market Sales – bijhouden wat verkocht wordt uit de moestuin
- Donations of Food – bijhouden wat weggegeven wordt uit de moestuin aan voedselbanken, soepkeukens en andere liefdadigheidsorganisaties

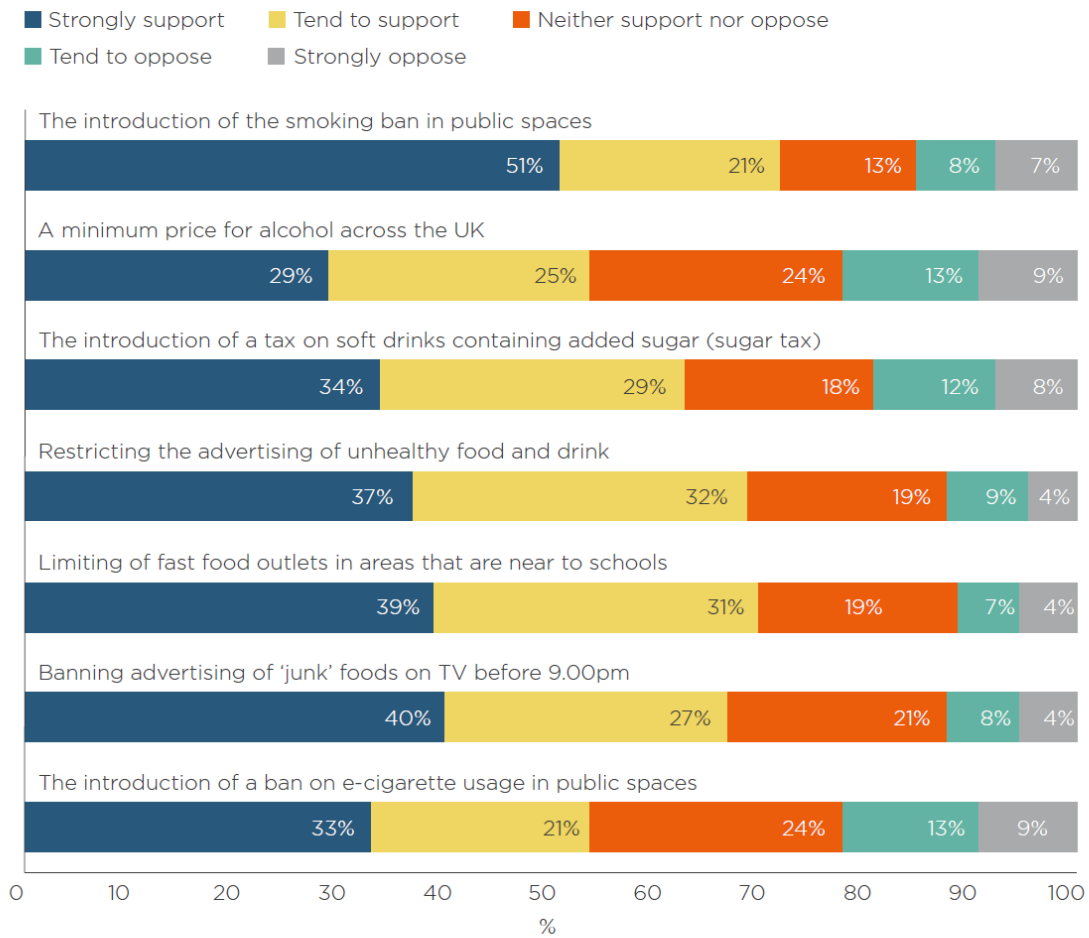
Dit kan nuttig zijn om investeringen in volkstuinen en stadslandbouw te verantwoorden naar verschillende beleidsdomeinen toe.

GOEDE PRAKTIJKEN

IN KAART BRENGEN

In Groot-Brittannië werd in 2018 gepeild naar de indruk die burgers hebben van de National Health Services, de onderstaande vraag is relevant voor ons: in hoeverre ondersteunen of keuren burgers overheidsinterventies af rond de volgende onderwerpen (zie figuur)? Hier kan je zien dat voor het thema gezonde voeding in de publieke ruimte er sterke tot matige steun is voor overheidsinterventies op vlak van het invoeren van een frisdranktaks, het beperken van de reclame voor ongezonde voeding en dranken en het beperken van ongezonde snackgelegenheden in de buurt van scholen (<https://www.nuffieldtrust.org.uk/research/the-nhs-at-70-are-we-expecting-too-much-from-the-nhs>).

Figure 6: Views on support for or opposition to public health interventions by the government

Question asked: "To what extent do you support or oppose government intervention in the following areas of public health?"

Base: 2,083 UK adults aged 15+.

Source: Ipsos MORI polling commissioned by The Health Foundation, conducted in May 2018.

Dit voorbeeld geeft aan dat het nuttig kan zijn om de behoeften en drempels van burgers i.v.m. gezonde voeding in de publieke ruimte in kaart te brengen. Als lokaal bestuur kan het immers moeilijk zijn om het enthousiasme of de weerstand van burgers bij bepaalde onderwerpen goed in te schatten. Het zelf verzamelen van deze gegevens kan hoogsdrempelig en duur zijn, maar het opvragen van lokale gegevens vanuit nationale onderzoeken, kan zeker een interessante piste zijn. In sommige gevallen kan het ook nuttig zijn om zaken op wijkniveau of bij specifieke kwetsbare groepen verder uit te pluizen, rechtstreeks via deze kwetsbare burgers zelf of via verenigingen die met hen werken (op wijkniveau).

SENSIBILISATIE

- ▶ Het bewustzijn i.v.m. de obesogene omgeving vergroten bij gemeentelijke ambtenaren en burgers zelf

Een interessant voorbeeld is de actie van het Nederlandse Voedingscentrum: **#Verleidmeniet**: <https://www.kidsenjongeren.nl/gezondheid/bewustwordingsactie-voedingscentrum-tegen-ongezonde-verleidingen-onderweg/> waarin het centrum oproept om via Facebook en Twitter foto's van ongewenste voedselverleidingen onderweg en tijdens het winkelen in te sturen, voorzien van #verleidmeniet. Zo ontstaat er een beeld van de omvang van de plekken en momenten van verleiding om ongezonde aankopen te doen. Met deze actie wil het Voedingscentrum Nederlanders bewuster maken van het overwegend ongezonde aanbod onderweg en in winkelgebieden. Dit kan zeker ook aanslaan bij jongeren (ifv het voedingsaanbod in de schoolnabije omgeving).

- ▶ Ook sensibilisatie van lokale besturen over wat jullie kunnen veranderen is belangrijk: of zoals voormalig speciale VN-rapporteur over het recht op voedsel Olivier De Schutter zegt (in tijdschrift Lokaal, september 2014, p. 11 e.v.: <https://issuu.com/vvsg/docs/2014lokaal08>): 'Lokale besturen zijn tegelijk dapper en ambitieus omdat ze vrijer zijn en minder onder zulke invloed (invloed van de lobby van de agro-industrie is veel sterker bij centrale i.v.m. lokale besturen) staan. Bovendien zien burgers een direct verband met wat er lokaal gebeurt en is het er voor grote bedrijven moeilijker lobbyen. Ook is de lokale besluitvorming veel duidelijker en transparanter. Om een eerlijker voedselsysteem op poten te krijgen, kun je alleen maar beginnen met de lokale overheid. Op lokaal niveau kan je programma's ook makkelijker bijsturen, zoiets leidt tot oplossingen. **Lokale besturen kunnen makkelijker dan andere besturen beleid combineren, ze kunnen tot een synergie komen tussen landbouw, ecologie, volksgezondheid en economie.** Er zijn gemeenten met raden voor voedselbeleid, dat zijn geen fora voor beslissingen, maar wel voor een gezamenlijk advies van consumenten, boeren, ouders en politici over hoe de voedselketen kan veranderen. Dit is een hele nieuwe tendens die je wereldwijd ziet verschijnen. **Dit groeit exponentieel want mensen vinden het waardevol om in verandering te investeren en daarom vinden ze ook manieren om dingen te veranderen.**'

En verder stelt hij: 'Gemeenten hebben klassiek een aantal hulpmiddelen ter beschikking. Ze kunnen consumenten en producten bij elkaar brengen op een lokale markt, dat vermindert de transactie- en transportkosten. Gemeenten kunnen voor de boeren ook bemiddelen in de lokale supermarkt. Gemeenten kunnen ook hun instrumenten voor ruimtelijke ordening inzetten. Nu zie je een scheiding tussen de stad en het platteland, zeker ook op het vlak van groentetuinen, terwijl dat echt niet nodig is en de stad groener kan worden met groenteveldjes. Zoiets verbindt mensen

opnieuw met het eten en het leert kinderen waar het eten vandaan komt. Zo leren ze ook groenten kennen en eten. Ook kunnen gemeenten hun eigen aankoopbeleid veranderen. Zij kopen eten aan voor de administratie, voor de scholen, de woonzorgcentra of de ziekenhuizen. Het gaat om grote hoeveelheden voedsel. Als ze dat kopen van kleine boeren die duurzame methoden gebruiken, kan dat een belangrijke ondersteuning vormen voor die boeren en ook een goed voorbeeld dat navolging zal krijgen.'

En tot slot: 'Zelf had ik nooit gedacht dat de geografische factor van zo'n groot belang is: een rijkere iemand in een arme buurt zal ongezonder zijn dan een armer iemand in een rijkere buurt. Precies op dat ruimtelijk vlak kan ook een gemeentebestuur impact hebben.

INRICHTING

- ▶ Samenwerking zoeken met gemeentelijke partners om omgeving minder obesogeen te maken
 - Bijv. plaatsing drinkwaterfontein in gemeente Elsene i.s.m. Vivaqua (intercommunale voor productie en distributie van drinkwater en sanering van afvalwater)
 - Bijv. drinkwaterfontein in de provincie Antwerpen

Bij dorst grijpen we nog steeds al te vaak naar gesuikerde dranken. Om dit tegen te gaan is het belangrijk dat de gemeente op heel zichtbare en laagdrempelige manier drinkwater voorziet.

Een mooi voorbeeld hiervan zien we in de provincie Antwerpen: daar worden drinkwaterfonteinen voorzien langs de fietswegen. Bewegen door naar je werk te fietsen en tijdens je traject water drinken is dubbel gezond!

Foto: provincie Antwerpen

- Brussel heeft tal van drinkwaterfonteinen. Deze werden op kaart gezet door vzw Straatleven, een organisatie die dakloze mensen ondersteunt. Uiteraard hebben niet alleen dakloze mensen voordeel bij gratis drinkwater in de stad.

Brussels drinkwaterfonteinplan van vzw Straatleven

- ▶ Herbestemming kerkgebouwen tot boerenmarkten (als voorbeeld van het verhogen van de toegang tot gezonde voeding via herbenutten van (gemeentelijk of stedelijk) patrimonium): http://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20161215_02628263

HEALTH IN ALL POLICIES

- ▶ Sociaal beleid aan (gezonde en duurzame) voedingsbeleid koppelen

Bijv. Restaurant ReFresh in Elsene dat socioprofessionele integratie en duurzame voeding combineert (samenwerking tussen gemeente Elsene, het OCMW en het Brussels gewest - www.refresh.brussels)

Zie ook Nederlands voorbeeld Support & Co (uit 'Bereikbaarheid voedingswinkels' – artikel Jeroen Cant en Ann Verhetsel (Ruimte, jaargang 7 nummer 28; 2015) – zie ook uitgebreide bespreking verder in de literatuurstudie): *In kleine dorpskernen en stadswijken waar de leefbaarheid onder druk staat, houden wij met veel succes supermarkten draaiende. Hoe? Door in te zetten op kleinschalige service en producten van uitstekende kwaliteit én door kansen te bieden aan mensen met afstand tot de arbeidsmarkt. Zij krijgen op maat gesneden leer- werktrajecten of zinvolle dagbesteding in een normale werkomgeving aangeboden, de dorpsbewoners kunnen voor hun dagelijkse boodschappen gewoon om de hoek terecht. Deze combinatie van buurtsuper en zorgomgeving maakt van de supermarktketen Superrr een succesformule. Maar dit is nog niet alles; Superrr dient tevens als uitvalsbasis voor het uitvoeren van geïndiceerde en niet geïndiceerde klussen in de wijk. U kunt hierbij denken aan thuiszorg, onderhoud openbaar groen, maar ook hand en spandiensten bij (oudere) mensen thuis. Zo wordt de zorgvrager een zorgbieder en zorg en leefbaarheid betaalbaar. Dit alleen maar omdat de lokale kracht wordt geactiveerd.* (<http://www.supportenco.nl/>) → good practice die erin slaagt succesvolle buurtsupermarkten uit te baten in kleine kernen in Nederland door samenwerking met lokale overheden, zorginstellingen, het buitengewoon onderwijs en private leveranciers.

- ▶ Vlaamse good practices vanuit duurzame (en gezonde) voeding:
 - STOEMP is een netwerk van 'goed eten'-initiatieven in Gent waaronder ook volkstuinten en stadslandbouw. Goed eten is een basisrecht, volgens STOEMP en hiermee bedoelen ze: Gezond, lekker, voldoende, lokaal en met respect voor het milieu. Hoe gaat STOEMP aan de slag? Via de volgende 5Bs: Bewust, beschikbaar, verBinden, betaalbaar en bereikbaar. Binnen STOEMP worden de krachten van burgers, buurten, wijken, verenigingen, organisaties, ... gebundeld. STOEMP is ontstaan uit een samenwerking van o.a. Gent en Garde (de duurzame voedselstrategie van Stad Gent), de Gentse Wijkgezondheidscentra, Logo Gezond +, Onderwijscentrum Gent/Brede School, OCMW Gent, Samenlevingsopbouw en het Netwerk Sociale Restaurants Gent (<http://www.stoemp.gent/stoemp#>).
 - **Binnen Gent en Garde, de voedselstrategie van Stad Gent, worden de volgende vijf doelstellingen nagestreefd:**

Een zichtbare, kortere voedselketen: De lokale producent kan zijn producten dichtbij en rechtstreeks verkopen aan de klant en er wordt contact gelegd tussen producent en consument. Zo krijgt de consument meer voeling met waar zijn eten vandaan komt.

Duurzamere voedingsproductie en –consumptie: De Stad Gent wil landbouwers, inwoners en gebruikers laten deelnemen aan duurzame stadslandbouw en verbruikers duurzamer laten consumeren, denk maar aan lokaal, seizoensproducten, bio, vegetarisch of fair trade.

Sterkere sociale meerwaarde rond voedingsinitiatieven: Voeding verbindt mensen, over alle leeftijden en achtergronden heen. Het is dan ook een krachtig thema om mensen hier rond samen te brengen. Initiatieven rond voeding kunnen zorgen voor een betere sociale cohesie en tewerkstelling.

Voedselafval terugdringen: Eén derde van ons geproduceerde voedsel belandt vandaag nog op de afvalberg, zoals bv. de minder mooie groenten. Door een afzetmarkt te zoeken voor voedseloverschotten en inwoners tips te geven om bewust aankopen te doen, optimaal voeding te bewaren en te verwerken, wil Gent de hoeveelheid voedselafval terugdringen.

Voedselafval maximaal hergebruiken als grondstof: Wanneer voedsel toch afval wordt, kan het nog altijd slim worden ingezet. Dit kan door compost te maken van GFT of door het voedselafval gescheiden te laten ophalen om het zo te verwerken (<https://gentengarde.stad.gent/wie-zijn-we>).

- Project Voedselrijk van Velt (Vereniging voor Ecologisch Leven en Tuinieren) heeft de volgende doelstellingen: 1) Opschaling van de korte keten en lokale consumptie en productie. We brengen in kaart in welke producten de regio zichzelf kan voorzien; 2) Leefbare actieve lokale voedselspinnen die stad en platteland, boer en consument verbinden. We inspireren en ondersteunen actieve voedselspinnen en **betrekken lokale besturen** voor de ondersteuning van lokale initiatieven; 3) Duurzame voedselproductie en –consumptie met de nadruk op de beperking van voedselkilometers, tegengaan van voedselverspilling en stimuleren van seizoensgebonden voeding; 4) **Ruimtelijke integratie van voedsel.** Welke plaats neemt regionale landbouw in en komt die ten goede van de bewoners? Hoe kan deze ruimte (beter) worden gedeeld?

Zuid-West-Vlaanderen is een Voedselrijke regio met heel wat hoewinkels, (boeren)markten, zelfplukboerderijen, samentuinen en bezorgde consumenten(groepen). Bovendien zet het centraal

gelegen Kortrijk nu al in op een regionale voedselstrategie voor de stad. Daarom slaan we met Kortrijk de handen in elkaar en nemen we de volgende maanden de tijd om voor de regio **een toekomst met lokaal, duurzaam en gezond voedsel** vorm te geven. Het ultieme doel is de regio meer zelfvoorzienend te maken. Om dat te bereiken werken we samen met enkele inspirerende voedselspillen en een ondersteunend voedselplatform. Voor meer informatie, zie: <https://www.velt.be/voedselrijk>.

- Inspiratie vind je verder ook in deze goede praktijken uit kleine en grote gemeenten: VVSG lokale voedseldag (30 september 2016): <http://www.vvsg.be/stadenplatteland/Pages/LokaleVoedseldag-presentaties.aspx>
- ▶ Community gardening / volkstuintjes / stadslandbouw (en eventueel gelinkt aan sociaal beleid / gezondheidsbeleid (voedingsbeleid))

In 2012 hebben UGent, UA en VITO (Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek) een aantal studieresultaten rond “community gardening” voorgesteld.

Deze resultaten geven aan dat “community gardening” gezondheidsbevorderend kan werken: wanneer mensen zelf groenten en fruit kweken in volkstuintjes of institutionele tuinen (moestuinen in scholen, gevangenissen of ziekenhuizen), dan worden positieve fysieke en psychische effecten waargenomen.

Zo stijgt de consumptie van fruit en groenten (kwantiteit en frequentie) en verlaagt dus de drempel naar gezonde voeding (zeker belangrijk bij mensen met een lager inkomen). Ook worden zelfgekweekte groenten als smaakvoller ervaren dan degenen die je in de winkel koopt. Verder wordt een duidelijke link tussen tuinieren en koken vastgesteld: tuinieren nodigt uit tot koken. Naar migranten toe dragen volkstuintjes bij tot het behoud van de eigen eetcultuur en identiteit via de eigen kweek van producten die hier minder goed gekend zijn. Het zelf telen van groenten en fruit draagt bovendien bij tot gezond ouder worden: fysieke activiteit neemt toe, de deelnemers vertonen meer evenwicht en minder valpartijen en significante verschillen in voedingsinname werden vastgesteld.

De positieve impact van initiatieven rond “community gardening” op sociale interacties (en meer specifiek bv. interculturele en intergenerationele interacties), duurzaamheid, biodiversiteit, educatie van kinderen/volwassenen (o.a. bewustmaking herkomst voeding, kennismaking nieuwe groenten en fruit, milieubewustzijn) en economische draagkracht van bepaalde bevolkingsgroepen komt ook aan bod in deze studies.

Over de veiligheid en voedingswaarde van zelfgekweekte voeding (in vergelijking met commerciële voeding) is tot nog toe te weinig geweten. Chemische contaminatie kan belangrijk zijn, maar tot nu toe is de informatie hierover niet of te gefragmenteerd aanwezig: Denk in dit kader aan de hotspots met veel zware metalen in de bodem in onder andere de Kempen, maar ook bijvoorbeeld een drukke weg, industriële activiteiten, stookgedrag in de omgeving en overstromingen kunnen een invloed hebben op de bodemkwaliteit en de geteelde voeding. De Vlaamse overheid heeft in samenwerking met het middenveld een website ontwikkeld in verband met de inrichting en het beheer van een gezonde (volks)tuin. Ook het verantwoord of niet gebruiken van (traditionele) pesticiden is een aandachtspunt. Voor meer info, zie: <http://www.gezonduiteigengrond.be/home>.

Het Nederlands Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu heeft in 2015 een onderzoek uitgevoerd dat aantoont dat stadslandbouw een positief effect op de gezondheid (https://www.rivm.nl/Documenten_en_publicaties/Algemeen_Actueel/Nieuwsberichten/2015/Stadslandbouw_heeft_positief_effect_op_gezondheid):

Buurtmoestuinen (stadslandbouw) kunnen bijdragen aan de gezondheid van bewoners en de kwaliteit van de leefomgeving. Door in deze moestuinen te werken bewegen mensen meer en eten ze meer zelfgekweekte groente en fruit. Er zijn ook aanwijzingen dat stress afneemt en (meer) sociale contacten in de buurt ontstaan. Dat blijkt uit onderzoek door het RIVM.

Bewoners van steden gebruiken steeds vaker braakliggende grond om met buurtgenoten groente te verbouwen. Net als de traditionelere volkstuintjes kunnen deze niet-commerciële 'buurtmoestuinen' gezondheidsproblemen helpen voorkomen. Wel is het belangrijk dat de risico's door eventuele bodem- en luchtverontreiniging tot een minimum worden beperkt.

Verbinding tussen gezondheid en leefomgeving

Buurtmoestuinen sluiten aan bij de trend om in steden meer groen en parken aan te leggen. Ook passen ze in de trend om meer biologische, lokaal geproduceerde producten te eten. Hetzelfde geldt voor de behoefte aan meer betrokkenheid bij de eigen woonomgeving. Via de buurtmoestuinen kan bovendien een verbinding worden gelegd tussen beleid voor gezondheid en beleid voor de leefomgeving. Dit helpt om maatschappelijke vraagstukken aan te pakken zoals gezond ouder worden.

Onderzoek

Deze positieve effecten komen naar voren in een literatuuronderzoek van het RIVM. De bevindingen worden onder andere gebruikt voor onderzoek naar moestuinen in verschillende Europese landen. Het onderzoek geeft ook per gezondheidseffect aan met welke indicatoren deze gemeten kunnen worden. Aanbevolen wordt om dit op consistente wijze te doen om bevindingen internationaal te kunnen vergelijken en duidelijk te krijgen of buurtmoestuinen daadwerkelijk helpen om de leefbaarheid, en daarmee de gezondheid, in de stad te verbeteren.

Enkele concrete goede voorbeelden van 'community gardening' in Vlaanderen:

- ▶ 'Bladgroenten telen kan ook veilig in de stad' – artikel De Morgen (studie HoGent): <http://www.demorgen.be/wetenschap/bladgroenten-telen-kan-ook-veilig-in-de-stad-b7a91197/1YEcDQ/>
- ▶ <https://www.gemeentevoordetoeekomst.be/artikel/een-moestuin-die-generaties-en-buurten-verbindt-ook-jouw-gemeente>
- ▶ Een mooi voorbeeld is de stadsakker van Tienen, een project van samenlevingsopbouw (RISO Vlaams Brabant) samen met andere partners. Via stadsakker wil men ontmoeting organiseren tussen alle bevolkingsgroepen, de toegang tot gezonde voeding verhogen en tegelijk bijdragen aan duurzame en solidaire landbouw.

<http://www.stadsakker.be/over/>

- ▶ Samen tuinen in Aalter

Een Samentuin is een gemeenschappelijke tuin waar buurtbewoners samen tuinieren. 'Samen' staat voor diversiteit en voor 'samen doen'. Jong of oud, rijk of arm, wit of gekleurd, meer of minder mobiel ... iedereen is welkom. Met de Samentuin willen de initiatiefnemers oudere inwoners die zelf niet beschikken over een tuin, samen met mensen in armoede en vrijwilligers van De Toevlucht en de ouderenverenigingen, aanzetten tot bewegen en ecologisch tuinieren. En in zo'n project hou je rekening met elkaar.

Tips: zorg voor een goede bereikbaarheid van de tuin, promoot actieve verplaatsingen te voet of per fiets naar de tuin, organiseer een kookworkshop rond gezonde voeding met groenten uit de tuin,...

© Lien Van Oyen: Samentuin Aalter

Meer info: <http://www.gezondegemeente.be/acties/liever-actiever/>

- ▶ Plukboomgaard Machelen

In februari 2018 werd in Machelen gestart met het aanplanten van een boomgaard met streekeigen fruitrassen. Elke Machelaar zal er binnen enkele jaren de vruchten van kunnen plukken. Voor het aanplanten van de fruitbomen krijgen het schepencollege en de groendienst hulp van de leerlingen van De Windroos en De Sterrenhemel

([http://invlaanderen.be/gemeentenieuws/\(61670\)/machelen-plant-plukboomgaard](http://invlaanderen.be/gemeentenieuws/(61670)/machelen-plant-plukboomgaard)).

- ▶ Nederland en de gemeenteraadsverkiezingen – inspiratie voor onze lokale besturen?

Oproep van o.a. verschillende voedingswetenschappers en wethouders, het Voedingscentrum en JOGG om het voedselaanbod in gemeenten gezonder te maken (zeer interessant artikel in Het Parool – 14 februari 2018)

<https://www.parool.nl/opinie/-het-aanbod-slecht-voedsel-is-nog-altijd-overdadig-groot~a4569540/>

<https://www.voedingscentrum.nl/nl/pers/persmappen/invloed-van-de-omgeving-op-eetgedrag/aanbod-eten-in-publieke-ruimte-moet-veel-gezonder.aspx>

Opportunities binnen de nieuwe Omgevingswet in Nederland:

Wethouders kunnen zorgen voor een publieke ruimte met een gezonder voedselaanbod die vrij is van ongezonde kindermarketing

Het goede voorbeeld geven in de eigen ruimten (gemeentehuis, gemeentelijke kantoren)

Integraal werken: een gezonde gemeente raakt alle beleidsterreinen

Voorwaarden stellen aan voedselaanbod in scholen en kinderopvanglocaties

Bij inkoopcontracten, aanbestedingen en in subsidievoorwaarden eisen stellen aan aanbod gezond eten en drinken

Goede voorbeelden uit Amsterdam: geen snoep- en frisdrankautomaten in gemeentelijke panden; geen kinderreclame voor ongezonde voeding bij sportaccommodaties en in metrostations

Dikmakend (obesogeen) eten uit straatbeeld en andere openbare ruimtes terugdringen

De oproep vermeldt ook het volgende: 'Wanneer mensen continu blootgesteld worden aan dergelijke hoogcalorische producten gaan velen voor de bijl, hoe goed ze ook zijn voorgelicht over de consequenties ervan', zeker nuttig om in het achterhoofd te houden bij het uittekenen van het voedingsbeleid in jouw gemeente of stad.

PLANNING

- ▶ Mogelijkheden onderzoeken om omgeving minder obesogeen te maken – voedselaanbod en juridische/wettelijke regels

Uit de Leidraad Integraal Handelsvestigingsbeleid (<https://www.vlaio.be/nl/andere-doelgroepen/lokale-besturen/integraal-handelsvestigingsbeleid/leidraad-voor-steden-en>):

'Alle burgers moeten toegang hebben tot een voldoende aanbod om te voorzien in hun behoeften. In deze doelstelling staan de noden van de consument centraal. Om deze doelstelling te realiseren staat de afstand en bereikbaarheid van kleinhandelsbedrijvigheid ten opzichte van de bevolkingsconcentraties centraal: de nabijheid en bereikbaarheid van kleinhandelsbedrijvigheid tot bevolkingsconcentraties vermindert de noodzaak tot verplaatsingen per auto zodat iedereen in zijn basisaanbod goederen, in bijzonder voeding, kan voorzien en beperkt de druk op open ruimte.

Een toegankelijk aanbod voor consumenten: er kunnen beperkingen aan kleinhandelsactiviteiten opgelegd worden om een minimumaanbod te voorzien in de nabijheid van bevolkingsconcentraties zonder een concentratie van kleinhandel te creëren. Deze beperkingen kunnen zowel betrekking hebben op oppervlakte en op categorie.

Bijvoorbeeld: in een bepaalde zone kunnen winkels groter dan een bepaald aantal m² uitgesloten worden met uitzondering van voedingswinkels (categorie A).

Wel kunnen in de stedenbouwkundige verordening ruimtelijke spelregels voor de gewenste kleinhandelsactiviteiten worden vastgelegd, en indien er reeds een ruimtelijk uitvoeringsplan of bijzonder plan van aanleg bestaat, worden verfijnd.

Het kan gaan om o.a.:

- het vastleggen van minimale en/of maximale oppervlakten voor één, meerdere of alle categorieën van kleinhandelsactiviteiten
- het uitsluiten van bepaalde ongewenste categorieën van kleinhandelsactiviteiten

Het decreet integraal handelsvestigingsbeleid biedt lokale besturen de mogelijkheid om vrijwillig handelsconvenanten af te sluiten met ontwikkelaars of exploitanten van kleinhandelsbedrijven. Derden, zoals handelaarsverenigingen, kunnen zich daarbij aansluiten.

Handelsconvenanten zijn overeenkomsten naar burgerlijk recht waarin redelijke en billijke afspraken worden gemaakt over o.a.:

- een rationeel aanbod- en locatiebeleid

Het waarborgen en versterken van de leefbaarheid in het stedelijk milieu, met inbegrip van het versterken van kernwinkelgebieden:

- Complementariteit tussen het perifere handelsaanbod en het handelsaanbod in de kern – bijv. evaluatie: aanbod voedingswinkels in kern daalt niet'

Interpretatie Integraal Handelsvestigingsbeleid vanuit Gezond Leven – thema voeding:

Steden en gemeenten hebben mogelijkheden om de kwantiteit van het voedingsaanbod te sturen (aantal winkels, oppervlakte winkels), maar geen of weinig mogelijkheden om de kwaliteit van het voedingsaanbod te sturen.

Mogelijkheid: Alle burgers moeten toegang hebben tot een voldoende aanbod om te voorzien in hun behoeften. In deze doelstelling staan de noden van de consument centraal → **ruim geïnterpreteerd kan gezondheid hieronder vallen: gezonde voeding is een behoefte.**

Het Agentschap Innoveren en Ondernemen dat deze leidraad ontwikkelde, spreekt op zijn website zelf over een bestendige aanpassing van deze leidraad en een 'levende' informatiebron voor gemeenten (<https://www.vlaio.be/nl/andere-doelgroepen/lokale-besturen/integraal-handelsvestigingsbeleid/leidraad-voor-steden-en>), dus er bestaat zeker een kans dat de toegang tot gezonde voeding ooit zijn ingang zal vinden in dit document.

Goede praktijken vanuit andere thema's kunnen zeker ook inspirerend zijn voor het thema voeding: zo engageerden de federaties van brouwers, drankenhandelaars, horeca, ... en enkele

consumentenorganisaties zich in de Arnoldusconvenant tot enkele 'beperkingen', zoals: *'de verkoop van alcoholhoudende dranken mag niet ondernomen worden via plaatsing in verkoopautomaten in of in de onmiddellijke nabijheid van lagere en middelbare scholen, lokalen van jeugdclubs en -bewegingen en plaatsen waar minderjarigen samenkomen. Van dit principe kan afgeweken worden op voorwaarde dat er technische middelen aanwezig zijn die verhinderen dat minderjarigen alcoholhoudende dranken kunnen aankopen.'*

Een voorbeeld voor thema voeding uit Nederland: In Amsterdam bijvoorbeeld onderzoeken de burgemeester en wethouder Kajsja Ollongren (Economie) of het mogelijk is via een regeling een limiet te stellen aan het aantal ijs- of kaaswinkels, zoals eerder gebeurd is bij souvenirshops en sekswinkels in het centrum. Ze kijken ook naar een **uitsterfregeling**: als een ijssalon sluit, mag in het pand geen nieuwe komen.

<http://nl.metrotime.be/2016/10/28/must-read/amsterdam-wil-stroom-toeristen-indammen/>

<http://www.parool.nl/amsterdam/ten-strijde-tegen-ijs-wafels-en-kaas-in-het-sstraatbeeld~a4281372/>

<http://www.volkskrant.nl/koken-en-eten/-ijsconisering-amsterdam-zet-door-met-duo-penotti~a4263782/>

http://www.volkskrant.nl/buitenland/mcdonald-s-stuit-ook-op-verzet-in-florence-en-eist-17-8-miljoen-euro-schadevergoeding~a4411172/?utm_source=twitter&utm_medium=social&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free

Enkele voorbeelden uit essay Maartje Poelman (zie verder in de literatuurstudie) - *De stad als verleidelijke voedselomgeving (Agora – 2016/3)*:

UK (Islington): een verbod werd ingesteld op het plaatsen van nieuwe snackbars binnen een straal van 200m van een school

= vergelijkbaar met Amsterdamse beleid om cannabisgebruik onder scholieren terug te dringen. Hierdoor moesten vanaf 2014 coffeeshops binnen een straal van 250 m van middelbare scholen hun deuren sluiten

VSA (New York): verbod op de verkoop van grote bekertjes frisdrank (> 475ml) in restaurants, bioscopen en food trucks in NY om zo de frisdrankconsumptie te verminderen. De sterke frisdranklobby heeft echter gewonnen en het verbod werd opgeheven.

PARTICIPATIE

- ▶ Bottom-up initiatieven faciliteren (burgerparticipatie)

Als lokaal bestuur staan jullie niet alleen. Benut de mogelijkheden van **publiek-civiele samenwerkingen en burgerparticipatie**. Een bekend voorbeeld van cocreatie zijn de leefstraten in Gent. Het beleid streeft naar minder auto's in de stad, burgers nemen het initiatief om hun straat in de vakantie volledig autovrij te maken en de stad ondersteunt dat (voorbeeld uit interview met Dirk Holemans in tijdschrift Lokaal, december 2016, p. 11 e.v.: <https://issuu.com/vvsg/docs/2016lokaal12>).

Ook op vlak van voedingsbeleid bestaan er allerlei mogelijkheden: zo biedt de stad Parijs bijv. de mogelijkheid aan burgers om zelf hun straten te vergroenen (<http://positivr.fr/permis-vegetaliser-paris/>). Waarom niet als lokaal bestuur deze mogelijkheid tot vergroening met eetbare planten stimuleren?

Of zoals we eerder Olivier De Schutter, voormalig VN-rapporteur over het recht op voedsel citeerden uit het artikel 'Voedseldemocratie: inspraak in wat je eet zodat je gezond eet' (in tijdschrift Lokaal, september 2014, p. 11 e.v.: <https://issuu.com/vvsg/docs/2014lokaal08>): 'Op gemeentelijk vlak kun je inwoners gemakkelijker betrekken bij het beleid, er is meer directe controle, beslissingen worden transparanter genomen. **Er zijn gemeenten met raden voor voedselbeleid, dat zijn geen fora voor beslissingen, maar wel voor een gezamenlijk advies van consumenten, boeren, ouders en politici over hoe de voedselketen kan veranderen.** Dit is een hele nieuwe tendens die je wereldwijd ziet verschijnen. Dit groeit exponentieel want mensen vinden het waardevol om in verandering te investeren en daarom vinden ze ook manieren om dingen te veranderen. Zelfs voor politici leidt dit tot een rechtstreekse beloning want die inwoners zijn tevreden.'